

ПОРУКЕ ЗА СВА ВРЕМЕНА

Винстон Черчил и његови мемоари

О Черчилу је, разним поводима, толико писано и написано, говорено и речено да сваки наредни говор може да буде и понављање већ познатог. Черчилов живот и дјело су међутим, толико инспиративни да сваком пружају шансу да каже и нешто до тада неречено и ненаписано.

Повод нашег окупљања јесте Черчил са својим Мемоарима који су, бар до сада, непревазиђена историја Другог свјетског рата. За њих је 1953. године добио Нобелову награду за књижевност.

Прилика је а и обавеза да се подсетимо овог волуминозног дјела (које има 6 томова и близу 5.000 страница). Сваки од наведених томова има и посебну тему:

- I Бура се спрема (787)
- II Њихов најљепши тренутак (714)
- III Велика алијанса (866)
- IV Прекретница судбина (967)
- V Круг се затвара (739)
- VI Тријумф и трагедија (747)

По наведеним насловима томова може се претпоставити да је ријеч о инспиративном тексту ма колико основна тема била изузетно трагична - Други свјетски рат као свјетска катаклизма. Тај општи утисак добија потврду кроз свако поглавље, а њих је укупно 226. Просто је невјероватно како један човјек, макар се он звао и Винстон Черчил, влада толико великом и тако сложеном емпиријом. При томе се мора имати у виду да њен оквир не чини само вријеме од 1940. до 1945. године, када се Черчил налазио на челу британског ратног кабинета, већ се његово казивање често

протеже и на вријеме које му претходи - зависно од сложености питања о коме пише. уосталом, Черчил каже да "не могу а да не сматрам томова овога дела - наставком историје Првог светског рата, коју сам дао у књи-гама: Светска криза, Источни фронт и последице рата (који су објављени под заједничким насловом - Ратни мемоари, Београд 1937). Черчил је написао, како је сам израчунао, близу милион ријечи које, узете заједно, пружају повезану слику крупних догађаја - онако како их је видио човјек који је носио главну одговорност за вођење рата и за политику Велике Британије. Ово посебно истичем због примједба које ћу касније комента-рисати.

Черчил није само креатор и свједок; упркос огромној епмирији и ен-циклопедијској фактографији, његови Мемоари су филозофски промишљени од прве до последње стране. Зато се његова размишљања претварају у филозофске поруке ширег значења и универзалног карактера. Његове девизе и у рату који је водио, и у причању које је забиљежио, об-јективне су свевремене:

у рату	-	одговорност
у поразу	-	пркос
у побједи	-	великодушност
у миру	-	добра воља.

Вријеме предвиђено за ову ријеч не дозвољава детаљну анализу сваког од ових начела. Они, у ствари, произилазе из свега што је написано. О рату се, дакле, не свједочи само. У његову сложеност се понире и са огромним искуством израња на површину. И када се све то каже језиком који називамо литерарним, ето разлога зашто су ови Мемоари 1953. године награђени - Нобеловом наградом за књижевност. И зашто се и данас, толико година касније, сматра да они "својим обимом, обиљем чињеница, документационом и литерарном врједношћу, као и тумачењима - надмашују, не само све друге мемоарске књиге из Другог свјетског рата него и већину научних дјела". Упркос његовој властитој ојени; "не сматрам их и историјом, зато што је историја нешто што припада наредној генерацији".

Ми историчари се трудимо да увијек говоримо *via facti*. То овога пута неће бити тешко. Факта нам не недостају. Тешкоће настају због мноштва чињеница. Архивске грађе има у изобиљу. Литература је још бројнија. Једна чињеница је изузетно важна, зато је морамо одмах саопштити. Черчил, један од тројице великих у Другом свјетском рату, дошао је на чело британског Кабинета 10. маја 1940. године, дакле у вријеме када се већ спремала бура како је насловио прву књигу својих Мемоара. Тада је

имао 65 година: политичку каријеру је почео почетком овога вијека. Био је парламентарцац, више пута министар, даровит публициста. Кажу да се аматерски бавио и сликарством. Био је *par excellence* интелектуалац са израженом вјештином за комуникацију са појединцима и масом. Био је храбар и одлучан, свјестан својих врлина, али и мана. Сматрао је да је нацизам највећа опасност по будућност Европе и свијета, али и по положају и моћ Велике Британије. Био је и антикомуниста. Познате су његове ријечи изговорене у британском парламенту дан после Хитлеровог напада на СССР. Цитираћу их: "Нико није био доследнији противник комунизма но што сам био ја у току последњих 25 година. Нећу повићи ни једну реч коју сам о њему изговорио. Али све то бледи пред призором који се сада открива.... Ми имамо само једну једину жељу и један циљ, неопозиви циљ. Ми смо решени да уништимо Хитлера и сваки траг нацистичког режима. Ништа нас неће одвратити од тога. Никада нећемо преговарати са Хитлером или ма ким из његове банде... То је наша политика и то је наша декларација. Из тога следује да ћемо Русији и руском народу пружити сваку помоћ коју можемо дати... Ово није класни рат.... Хитлерова инвазија Русије није ништа друго до увод у покушај инвазије Британских острва... Због тога је опасност за Русе и опасност за нас".

На тим основама је придобио свјетску и британску јавност. И томе циљу је подредио све. Када је дошао на чело Британског ратног кабинета рат је био у пуном јеку а он ће успјети врло брзо да уђе у срж његових токова да на њих утиче, а касније и да их, са савезницима, који му увијек нису били по вољи, складно усмјерава. Излажући свој програм у Доњем Дому, 13.5.1940. изрекао је чувене ријечи: "Немам ништа да понудим - сем крви, суза и зноја".

Ту челну позицију у британској влади напустио је вољом енглеског народа 23. маја 1945. године, када се налазио на врхунцу моћи иако је био међу најзаслужнијим за побједу над фашистима у Другом свјетском рату. Упркос ратним заслугама и огромном ауторитету побједника у рату, доживио је пораз на парламентарним изборима. Енглези су сматрали да успјешни лидери рата треба да препусте мјесто људима мира, који ће бити више окренути унутрашњој, него дотадашњој свјетској политици. То је онај традиционални енглески рационализам. Како би ми рекли - свако вријеме носи своје време.

У шестој - последњој књизи својих Мемоара, Черчил је овако описао тренутак ишчекивања - резултата избора: "отишао сам у постељу у увјерењу да ће британски народ пожелети да продужи своје дело... Пред зору сам се одједном пробудио осјетивши неки - готово физички бол... Ја ћу пасти. Ускратиће ми се моћ да уобличим будућност... Окренуо сам се на другу страну да поново заспим. Пробудио сам се тек у 9 часова... Око подне

било је јасно да ће социјалисти имати већину. За ручком ми супруга рече: "Можда је то за неко скривено добро"... Суд бирача је био тако снажно изречен да нисам хтео ниједног часа више да сносим одговорност за вођење њихових послова. Стога сам се, затраживши аудијенцију, у 7 сати одвезао у Палату, поднео своју оставку Краљу и препоручио Његовом величанству да позове г. Атлија.

Нацији сам упутио следећу поруку:... На ову владу падају огромне одговорности како у свијету, тако и у земљи и ми се сви морамо надати да ће их она са успјехом носити.

Једино ми преостаје да британском народу, за који сам делао у овим опасним годинама, изразим своју дубоку захвалност на постојаној неколебљивој подршци коју ми је указивао у току мог задатка и на многим изразима наклоности које је показао према свом слуги". (694)

Овај индивидуални пораз у глобалној побједи 1945. године, није међутим значао и дефинитивни одлазак Черчила са политичке сцене.

Како приказати Черчила за ову прилику? Да се то учини цјеловито - то је ван сваке сумње немогуће. А био је један од креатора побједи у Другом свјетском рату. Он ту израста у правога цина - политичара и државника, због којих је и речено да је историја у ствари биографија великих људи. Да ли можда да означимо елементе његове балканске политике? Ту нам је ближи и лакше можемо да га *via facti* цијенимо као државника и политичара или, можда, да акценат ставимо на његов однос према Југославији у Другом свјетском рату?

Сваки од наведених приступа може бити знаимљив. За нас у Југославији највише има разлога да упознамо његову, у историји и историографији, добро познату политику компромиса, која је на нашем примјеру консеквентно спроведена. Наравно да такав приступ подразумијева европске и балканске координате. Тражићемо их, углавном, у Черчиловом мемоарима из познатих разлога. За разумјевање његовог односа према Југославији, неки сматрају да се мора имати у виду да се није мирио са распадом Аустроугарске монархије и оснивањем малих националних држава на некадашњој њеној територији.

Чак и у току Другог свјетског рата бавио се мишљу о поновном успостављању Аустроугарске у неком савременијем издању; "њу би требало измислити да је није било" записао је у својим мемоарима.

27. март 1941. године је светско-историјски догађај, кад су Југословени, у отпору Хитлеру, нашли своју душу. Сви су им одавали признање. Черчил међу првима. Истога дана преко ВВС-а обратио се британском народу: "Имам новост за вас. Рано јутрос југословенски народ

нашао је своју душу. У Београду се догодила револуција... Овај патриотски покрет проистекао је из гнева једног храброг и ратоборног народа - зато што је његова земља издана слабошћу њених управљача и лудим интригама сила Осовине".

Тога дана услиједиле су ласкаве оцјене у ондашњој свјетској штампи:

"Велико је задовољство данас у свету - створили су га Југословени! - Југославија је стекла право да заузме мјесто међу спасиоцима слободе у свету".

"Највећи дан слободних људи целога света".

"Они су зауставили Хитлера".

"Браво Срби - ово је први поштени шамар Хитлеру".

Касније када је кренуо организовани отпор фашистичкој окупацији земље, Черчил је све више присутан у историјским догађајима чије је значење за Југославију било судбоносно.

Мало је позната чињеница да је Дража Михаиловић крајем 1941. и почетком 1942. године, према истраживањима Америчког института за јавно мњење, био један од три најпопуларније војсковође Другог светског рата. Тај мит о Д. Михаиловићу није створен због четничког команданта већ због интереса В. Британије, онако како га је Черчил видио. О Дражи Михаиловићу читамо сљедећи запис из његових Мемоара: "Око генерала Михаиловића, његовог првог и најугледнијег вође (отпора) окупила се сва преживјела елита Југославије. Историјска објективност не смје брисати име Михаиловића са списка српских патриота".

Черчил је био један од заговорника одлагања отварања ткз. другог фронта од 1942. до 1944. године, што се директно тичало развоја антифашистичке борбе у Југославији. У ствари, обрачуни међу великима ломили су се на Југославији и преко овога питања.

Врхунац његове политике компромиса била је одлука да у Југославију пошаље свог јединог сина Рандолфа у вријеме када се објективно одлучивало чија ће Југославија бити после Другог свјетског рата.

Ствари су ипак биле много компликованије, него што их је желио да види. Посебно када је ријеч о Балкану и Југославији на њему. О подјели интересних сфера на Балкану, у историографији познатом као "фифти-фифти аранжман" оставио је сљедећи запис у својим Мемоарима:

"Када ми се учинило да је наступио погодан тренутак да одлучно приђемо свим тим стварима, рекао сам Стаљину: "Средимо наше послове на Балкану. Ваше армије су у Румунији и Бугарској. Ми имамо тамо ин-

тересе, мисије и агенте. Не поступајмо тако ситничаво један против другог. Говорећи само о Великој Британији и Русији, шта бисте казали на то ако бисте ви имали у Румунији деведесет одсто утицаја, а ми у Грчкој деведесет одсто, док би се у погледу Југославије могли договорити на пола и пола?" Док се то преводило, написао сам на пола табака хартије следеће: Румунија: Русија 90% остали 10%, Бугарска: Русија 75%, остали 25%, Грчка: Велика Британија (у споразуму са САД) 90%, Русија 10%. Југославија 50% - 50%. Мађарска 50% - 50%. Дотурио сам ово преко стола Стаљину, који је у међувремену саслушао превод. Настао је кратак тајац. Затим је Стаљин узео плаву оловку, ставио велики параф и вратио ми хартију. Све то није трајало дуже него што је мени било потребно да то напишем. Наравно, ми смо о нашем становиштву већ много раније пажљиво расправљали, и имали смо на уму само непосредне аранжмане у време рата. Сва важнија питања обе стране су одгодиле, како смо се тада надали, до мировне конференције после победе. Тада је настао дужи тајац. Оловком исписана хартија лежала је на средини стола. Коначно сам рекао: "Зар нема нечег циничног у томе ако буде изгледало да смо та питања, које се тичу судбине милиона људи, решили тако олако? Спалимо ту хартију" - "Не, само је задржите", рекао је Стаљин.

Совјети нису признали постојање овог "центлменског споразума". Сматрали су га "злонамјерном измишљотином". Каснији догађаји везани за Балкан, ипак, су показали да се све одвијало у духу оспораване цедулице.

Такође на другом мјесту у Мемоарима читамо следећи Черчилов запис: "Стаљин се стриктно и савезно придржавао нашег споразума... Ниједна реч пребацивања није потекла из листова Правда и Известија". (136)

Југословенско питање се рјешавало у духу политике компромиса. У настојању да за себе и своју политику придобије Тита, Черчил је прво жртвовао Дражу Михаиливића да би дошло до познатог споразума Тито - Шубашић јуна 1944. године, а затим је жртвовао и краља Петра II, да би дошло до оснивања заједничке југословенске владе у марту 1945. године. Насјео је на Титово обећање да неће увести комунизам у Југославији, како је записао у својим мемоарима. Разочаран је каснијом сарадњом са Титом, који, по њему, чак није схватио да је споразум Тито - Шубашић из јуна, односно новембра 1944. године - значи провјеру функционисања центлменског споразума великих о Југославији. Оптужио је Тита за непоштовање великих са Јалте. Зато је за Черчила - Југославија била "Титоланд, а Тито обични руски агент".

У вријеме отварања тзв. тршћанског питања, Черчил је био упоран да Трст не дође под југословенску управу. У писму Труману, новом председнику САД, што га је упутио 27. априла 1945. године, он каже: "Најважније је тамо приспјети - пре него што га запоседну Титови партизани". Када су југословенски партизани ипак први ушли у Трст, тражио је ултимативно да се повуку, иначе ће употребити силу оружја.

Без обзира какви су записи о Југославији - добри или лоши, они су истинити. Зато су на високој цијени код историчара. Без њихиве консултације тешко је писати аргументовано о Југославији у антифашистичкој борби, о судбини Балкана, о Другом светском рату у цјелини.

Као што сам рекао, Черчил је личност о коме се доста тога зна. Мало се, међутим, зна да га неки почињу оспоравати. Прво се сазнало да су пољски стручњаци благовремено дешифровали Хитлеров ратни код, па енглеским вођама, за све вријеме рата, и није требало да претпостављају шта Хитлер смјера према њима. Они су за његове намјере сазнавали управо истога трена, па су благовремено реаговали да га унапред осујете.

Затим га је прије пар година млађа генерација енглеских историчара оптужила да је ради личне каријере нанио несрећу своме народу - Хитлеров рат Енглеској. Хтио је да на тај начин испољи свој геније.

Ових дана, опет, читамо да је позната мисија Хитлеровог пријатеља Хеса из маја 1941. године, имала циљ рушење Черчила - "Хитлер, наводно није имао жељу да у рату побједи Енглеску, него да Хесовом мисијом оконча рат". Черчил је одбацио и помисао о било каквом савезу са нацистима које је сматрао највећим злом у историји човјечанства. "Фашизам је био сенка или ружно чедо комунизма".

Наведене примјере треба схватити као наук да нема коначних истина и коначних судова о прошлости и улози личности у њима.

Но и поред свих оспоравања, остало је доста - за дивљење. И за поштовање. Он је за сва времена обиљежио своје вријеме, посебно оно Другог свјетског рата. Позната је његова максима: "Ако дозволимо данашњици да се свети прошлости - изгубићемо будућност". У тој реченици је уткана сва филозофија његовог односа према историји. Зато је човек рата и добио награду за мир.

Проф. др Зоран Лакић